

ВІДКРИТІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГУМАНІТАРНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Невід'ємною складовою сучасного інформаційного суспільства стає соціальна затребуваність високоякісних, достовірних науково-довідкових даних з усіх без винятку сфер життя та діяльності людини. В умовах перетворення інформації на основну рушійну силу глобального суспільного розвитку надзвичайно зростає роль тих довідників, які об'єктивно, неупереджено, з фундаментальною повнотою віддзеркалюють рівень науки і культури нації. Йдеться, передусім, про енциклопедії й енциклопедичні словники широкого тематичного спектру. Акумулюючи інформацію з різноманітних сфер знання та практичної діяльності, систематизуючи й узагальнюючи здобутки світової й національної культури, енциклопедичні видання вимагають від усіх причетних до їх підготовки та видавничого опрацювання, ґрунтовних фахових знань. Енциклопедії (в першу чергу – універсальні) є своєрідним свідченням духовної зрілості нації і створюються на етапі її найвищого злету (якщо це не зумовлено іншими, політичними або ідеологічними факторами). Вони вирізняються з масиву наукових видань особливим стилем викладу – уніфікованим, позбавленим будь-яких прикмет, авторської індивідуальності, стислістю викладу вміщеного матеріалу, точністю термінології, їм притаманна популярність, глибока наукова обґрунтованість та максимальна інформативність.

В енциклопедистиці, як правило, розрізняють такі види науково-інформаційних довідників: 1) енциклопедії як *багатотомні великі довідники*, що містять найважливішу інформацію про різні поняття, представлені в алфавітному порядку; 2) *енциклопедичні словники* – невеликі за обсягом (1–2 томи) довідники, що містять лише основну інформацію з певної галузі знань. За цільовим призначенням вони поділяються на *наукові*, *науково-популярні* та *популярні*; за характером інформації – на *універсальні*, *спеціалізовані* та *регіональні*; за принципом розміщення статей – *абеткові* та *систематичні*¹. До такого переліку, на наш погляд, слід додати ще *біографічні* (*біобібліографічні*) *довідники*. За змістом їх можна віднести до групи енциклопедичних довідників, але з огляду на їх надзвичайну затребуваність, вузьку тематичну спрямованість, специфіку подавання матеріалу тощо їх варто виділити в окрему групу. У категорії спеціалізованих доцільно також виокремити *галузеві* і *тематичні* енциклопедії.

Наша епоха докорінно відрізняється від доби Просвітництва, коли була видана перша Енциклопедія (35-томна «Енциклопедія або тлумачний словник наук, мистецтв та ремесел», 1751–1780) як квінтесенція тогочасного знання.

Нині недостатньо звести всі досягнення науки і практики в одному виданні. Для того, щоб поставити їх на службу суспільству, потрібні інноваційні рішення, нові стратегії доступу і користування знаннями. Однією із засадничих проблем поширення енциклопедичних знань на сьогодні стає їхня необмежена доступність та постійна оновлюваність. Адекватну відповідь на ці питання надають нам сучасні інформаційні технології та Всесвітнє павутиння – мережа Інтернет.

Нині в Інтернеті представлено безліч енциклопедично-довідкових ресурсів різного спрямування (від універсальних до спеціальних), багатьма мовами і на різні смаки. Втім, висновок фахівців щодо досягнень Інтернет-енциклопедистики не виглядає втішним: «Что касается Интернета в качестве источника справочного инструментария для научной работы историка, то его возможности не ограничены, но содержащийся на известных сайтах материал в настоящее время довольно примитивен, рассчитан на первичное знакомство с изучаемыми темами. Научные справочники находят пока еще недостаточное применение в этой перспективной форме информационной деятельности»².

За форматом, тобто, з програмно-технологічного боку, усі електронні енциклопедії можна поділити на три категорії: 1. Електронні версії друкованих видань (зазвичай у форматі pdf, DjVu); 2. Спеціальні мережеві ресурси (онлайнві бази даних з алфавітними переліками гасел і пошуковими механізмами); 3. Видання на спеціальних носіях (на компакт-дисках).

Спробуємо проаналізувати бодай частину цього масиву знань, чітко визначивши тематичні (гуманітарний сектор Інтернет-енциклопедистики), географічні (інформаційний продукт, вироблений в Україні) та змістовні (вільний, нічим не обмежений, або обмежений лише вимогою реєстрації на відповідному сайті режим доступу до ресурсів) рамки нашого огляду.

Перше, що кидається в око, – виразно окреслена розбіжність між створенням найсучаснішого інформаційно-довідкового масиву, чим здебільшого зайняті національні академічні установи (від Інституту енциклопедичних досліджень до окремих інститутів НАН України) і вищі навчальні заклади, та його представленням у Мережі. Як не парадоксально, потужний довідковий масив наукового знання, спродукований першими, – фундаментальні енциклопедичні видання з більшості гуманітарних наук, біографічні та тематичні енциклопедичні словники, якими по праву може пишатися гуманітаристика, – своїми творцями і видавцями практично не представлений у Мережі.

Єдиний виняток, який лише підтверджує цей висновок, становить «Енциклопедія історія України» («ЕІУ»), яка синхронно з виходом друкованої версії (а подеколи й раніше) оприлюднюється в Інтернеті на порталі Інституту історії України НАН України у двох варіантах: як повнотекстова версія у форматі pdf та як база даних із зручною навігацією і можливостями пошуку³. Поява електронної версії національної історичної енциклопедії викликана прагненням видавців йти в ногу з часом. Редакційна колегія була

свідома того, що друковане довідкове видання з чітко окресленими форматом і контентом є закінченим і, відповідно, інформаційно застиглим продуктом. Саме тому воно не встигає за швидким змінам, що характеризують сучасний український науковий гуманітарний простір. З означених причин головні сподівання були звернуті на електронний формат видання, який дозволить насамперед якнайширше розповсюдити даний інтелектуальний продукт, зробити його загальнодоступним і широковідомим. Друге сподівання полягало в тому, аби з часом створити цілком новий довідковий інформаційний ресурс, який може оперативнo коригуватися і доповнюватися відповідно до новітніх наукових знахідок, відкриттів, ідей, концепцій тощо.

На сьогодні у базі «ЕІУ» удоступнено бл. 8 тис. статей (у pdf-форматі – понад 10 тис.) статей дев'яти опублікованих томів ЕІУ (із 13,2 тис. наявних у словнику енциклопедії). Статистика користування порталом засвідчує, що саме за енциклопедичними ресурсами туди звертається більше половини всіх користувачів. Електронна версія «ЕІУ» впевнено очолює рейтинг електронних публікацій порталу.

Автори проекту свідомі того, що до виходу друком усіх томів Енциклопедії неможливе створення повноцінного електронного інформаційного продукту. Постійно удосконалюється й програмне забезпечення електронного проекту. Але робота триває, і найближчим часом, сподіваємося, нам вдасться завершити створення першої повноцінної «живої» електронної Енциклопедії історії України.

Інший аналогічний приклад: виставлений на порталі Львівського національного університету ім. І. Франка тритомний «Довідник з історії України» (1993–1999; 2-ге видання: 2001)⁴ – перше за доби незалежності енциклопедичне видання історичного профілю. Це досить зручний у користуванні електронний продукт, з системою навігації, що побудована за абеткою гасел, з позначенням авторства кожної статті.

Усі інші енциклопедичні ресурси відкритого доступу в Інтернеті виставляються на веб-сайтах і порталах, які не мають відношення до академічної науки. Їх творцями виступають здебільшого приватні чи комерційні веб-служби. Так, значною популярністю користується шеститомна «Юридична енциклопедія», підготовлена і видана Інститутом держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (1998–2004). Показово, що вона оцифрована й удоступнена в Інтернеті у двох варіантах на спеціалізованих енциклопедичних сайтах, що не мають жодного відношення до згаданого інституту й узагалі до академічної науки (*Лексика – українські енциклопедії та словники*⁵ та *Циклон – енциклопедії та словники*⁶).

Те саме можна сказати про електронну версію тритомної «Економічної енциклопедії» (2000–2002) – проект, здійснений спільно Інститутом економіки НАН України та Академією народного господарства у Тернополі, у створенні якого брали участь провідні науковці галузі. Енциклопедія оприлюднена на вже згаданому сайті *Циклон – енциклопедії та словники*⁷.

Нагадаємо ще раз, що це – «клони» паперових версій, оздоблені, у найкращому випадку, системою навігації за абеткою гасел.

Феномен відкритих енциклопедичних ресурсів Інтернету заслуговує на окреме дослідження. Адже підтримання значного за обсягом інформаційного веб-ресурсу потребує, крім наявності відповідних фахових сил для оцифрування вихідних енциклопедичних видань, створення навігації, також і певних матеріальних витрат на підтримання його в Інтернет-середовищі. Зрозуміло, що отримати необхідні кошти за умов відкритого і безкоштовного користування ресурсом від розміщення самого ресурсу неможливо. Очевидно, такі обставини підштовхують певну частину розміщувачів енциклопедичних ресурсів на запровадження плати за користування ними. Так, на російському сайті «Рубрикон – ріка інформації (Рубрикон – река информации)» користування є платним: передплата на всі енциклопедії, що виставлені на згаданому ресурсі, станом на кінець 2012 р. коштувала на місяць 5 дол., на півроку – 25, на рік – 45; на «БСЭ» – 2, 10 та 18 дол. відповідно⁸.

Втім, переважна більшість подібних довідково-інформаційних ресурсів функціонує безкоштовно. Тому виникає природне питання щодо спонсорів таких сайтів. Поза сумнівом, віддача для їх власників була б більшою, якби б розміщувані інформаційно-довідкові масиви мали модерний, а не застарілий зміст, відповідали б сучасному рівню наукового знання. Але ми не розглядатимемо цей бік справи, оскільки економічні проблеми функціонування Інтернет-енциклопедистики виходять за межі заявленої теми.

Маємо прикру нагоду констатувати наступну характерну рису сучасної української Інтернет-енциклопедистики – майже повну відсутність у Мережі поважних академічних видань, якими пишається вітчизняна енциклопедична наука. Зокрема, відсутня електронна версія масштабного академічного проєкту – 25-томної «Енциклопедії сучасної України», що її видає створений 2004 р. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України за участі Наукового товариства ім. Шевченка (Франція). Це багатотомне енциклопедичне видання про Україну у всіх вимірах від початку ХХ ст. до сьогодення. За твердженням її видавців, «Енциклопедія подає цілісний образ новітньої України в подіях, інституціях, установах, родах діяльності, поняттях, персоналіях; охоплює всі сфери життя в Україні, відображає сучасні погляди на історичні події та постаті. Специфіка ЕСУ полягає в тому, що в ній переважає сучасний матеріал, особлива увага приділяється явищам, процесам, поняттям, що характеризують добу державної незалежності України». За 2001–2011 рр. видано вже 11 томів, в останньому – гасла на літери *Зор – Как*. Попри очевидну важливість уміщеної там довідкової інформації, видавець досі обмежився лише удоступненням у відкритій мережі бібліографії ЕСУ та на сайті Інституту вибіркової статей⁹. Утім, створення електронних енциклопедій перебуває у планах Інституту енциклопедичних досліджень, про що свідчить інформація головної сторінки сайту: «Це відкриває широкі можли-

вості для підготовки різноманітних галузевих енциклопедій, словників та їх INTERNET-варіанту»¹⁰.

Але, як відомо, природа взагалі, а Інтернет в особливості, не терпить порожнечі. Це зумовило третю характерну рису сучасного енциклопедичного процесу. Відсутність відкритих академічних енциклопедичних ресурсів у Мережі компенсується оприлюдненням класичних, але на сьогодні вже значно застарілих, енциклопедичних праць. Це, насамперед, 10-томна «Енциклопедія Українознавства», створена науковцями української діаспори за загальною редакцією В. Кубійовича і видана у Франції 1955–1984^{11*} (останнім часом її повнотекстова публікація (донедавна поступово удоступнювана у Мережі) на сайті книгарні «Горизонт» згорнута до зразків окремих статей¹²). Ідеться також про 17-томну «УРЕ», підготовлену впродовж 1957–1967 рр. Головною редакцією Української радянської енциклопедії на чолі з М. Бажаном. Її повне оцифрування нещодавно завершено приватним ресурсом «Лексика»¹³.

У російському Інтернет-середовищі (відповідно – й в українському) аналогічну нішу посіли 86-томний Енциклопедичний словник Брокгауза-Єфрона, що видавався наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.¹⁴, 25-томний Російський біографічний словник («Русский биографический словарь») А.А. Половцова, що видавався Російським історичним товариством у 1896–1918 рр., та Велика радянська енциклопедія («Большая советская энциклопедия»), останнє видання 1969–1978 у 30-ти томах¹⁵.

«Інтернет-Енциклопедія України» – мережевий аналог англійської 5-томної версії «Енциклопедії Українознавства», що видавалася в Канаді у 1984–1993 рр. за редакцією В. Кубійовича (тт. 1–2) та Д. Гузар-Струка (тт. 3–5), – може вважатися зразковою сучасною українською енциклопедією універсального характеру. Базові статті згаданого п'ятитомника істотно редагуються, оновлюються і лише після цього поступово оприлюднюються у Мережі. Ресурс створюється і підтримується Канадським інститутом українських студій; він має власну пошукову систему за галузями знань, регіонами, темами та абеткою гасел¹⁶.

Четверта особливість, притаманна вітчизняній Інтернет-енциклопедистиці, – поява (замість відсутніх академічних) інформаційно-довідкових ресурсів електронних квазіенциклопедій, створюваних випадковим колективом авторів без обмежень у доступі, з вільним режимом створення і доповнення статей. Як приклад, можна назвати популярну «Українську Інтернет-енциклопедію». Автори проекту представляють її як «україномовну вільну

* У незалежній Україні здійснено два репринтних перевидання цієї енциклопедії: Науковим товариством ім. Шевченка у Львові впродовж 1993–2007; планувався додатковий 11-й том; та у Києві видавництвом «Глобус» (у ті самі роки). Інститут археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського перевидав загальну частину «ЕУ» у трьох томах (1995).

бібліотеку, яка містить історичні документи, наукові статті, тексти підручників, посібників та багато іншої цікавої та корисної інформації»¹⁷. По суті, його можна розглядати як універсальний незалежний електронний ресурс переважно довідкового характеру. За принципами організації роботи його варто назвати своєрідним національним мініатюрним клоном Вікіпедії, адже там є така ж можливість вносити правки до вже існуючих статей або розміщувати власні. Автори цього інформаційного ресурсу формулюють свій принцип створення і редагування статей таким чином: якщо існуючу статтю не можна вважати якісною, вона містить недостовірні факти, чи просто є бажання розмістити іншу статтю, можна надіслати листа електронною поштою на їхню адресу. Наявні статті Української Інтернет-енциклопедії постійно корегуються. Багато статей зазнавали змін сотні разів, і від того вони стають тільки кращими. Це яскравий приклад колективної праці людей, які потребують сучасних знань.

Серйозним викликом академічній енциклопедичній гуманітаристиці, на який вона досі не відреагувала адекватно, став всесвітній феномен Вікіпедії – сучасної відкритої Інтернет-енциклопедії, яка підтримується некомерційною американською організацією «Фонд Вікімедіа» (Wikimedia Foundation Inc.), і паралельно створюється по всьому світові багатьма мовами. За обсягом відомостей і тематикою Вікіпедія вважається найповнішою енциклопедією в історії людства. Безумовно лідерські позиції у сфері універсалізації та максимального удоступнення знання, задекларовані засади об'єктивності і неупередженості дозволили Вікіпедії стати не лише потужним каналом трансформації наукового знання у загальнодоступне, але й серйозним інструментом формування суспільної свідомості. Досить нагадати, що всі наявні пошукові системи Інтернету (як міжнародні – Яндекс, Google, так і українські – Мета) виводять на перші позиції саме Вікіпедію. Відтак, практично будь-яка спроба отримати довідкову інформацію для користувачів Всесвітньої інформаційної мережі не може пройти повз цей ресурс. Українська Вікіпедія, яка була офіційно активована 4 квітня 2004 р. із 1 тис. статей, нині нараховує 427,9 тис. статей (на грудень 2012 р.; для порівняння; в англійській Вікіпедії – понад 4 млн статей), посідаючи вже 14-те місце за кількістю статей з-поміж інших розділів Вікіпедії різними мовами та 3-є місце серед Вікіпедій слов'янськими мовами (після польської та російської). Відтак вона стала найбільшою в Інтернеті україномовною базою знань. Останні дані щодо зареєстрованих відвідувачів – 165 тис. осіб. При цьому за зростанням популярності вона посіла третє місце в світі (+46 % до лютого 2010 р.), поступаючись лише корейській та російській версіям.

На думку деяких авторів, насамперед журналістів, феномен Вікіпедії здатний зробити революцію як в енциклопедичній справі, так і в науці. Так, О. Качура і Ю. Рибачук стверджують: «Действительно, результаты усилий авторов статей (иногда их бывают сотни, даже тысячи) выливаются не в «информационный беспорядок», а в достаточно структурированную,

полную и достоверную информацию. И это не просто субъективная мысль. Недавно в журнале «Nature» были опубликованы результаты сравнительного анализа содержания «Википедии» и всемирно известной «бумажной» энциклопедии «Британника». Коэффициенты достоверности оказались практически одинаковы. В ходе исследования было выявлено восемь серьезных ошибок (по четыре в каждой энциклопедии), а также 162 мелкие ошибки в «Википедии» против 123 в «Британнике». Более того, по мнению некоторых специалистов, принцип наполнения «Википедии» может в будущем изменить классическую науку. Идет речь о коллективном авторстве и моменте дискуссии при упорядочивании статей. «Раньше научные труды писали исключительно на немецком языке и самостоятельно, – приводит газета Die Zeit слова берлинского профессора математики Йохена Брюнинга. – Сегодня никто больше не пишет по-немецки, а в научных разработках в области математики участвуют в среднем 2,8, а в области физики даже четыре автора». Брюнинг высказывает предположение, как может проходить научная дискуссия по принципу «Википедии». «Это должно быть что-то наподобие гипертекста, который в общем объясняет предмет понятным языком. А далее могут возникать разнообразные слои научного углубления», – говорит он»¹⁸.

Разом з тим, не можна вважати всі розміщені у Вікіпедії статті адекватним віддзеркаленням сучасного стану наукового знання з певної галузі гуманітаристики. Деякі з них є просто застарілими. Наприклад, стаття «Археографія» являє собою просте відтворення відповідного гасла з першого видання УРЕ, з різко акцентованим «класовим підходом» до публікації історичних джерел¹⁹. На думку самих редакторів української Вікіпедії, таких статей у ній нараховується до 400²⁰. В основу більшості з них теж були покладені гасла Енциклопедії українознавства, першого видання УРЕ тощо. Інша проблема, що привернула увагу деяких авторів, полягає у тому, чи повністю належить Вікіпедія до числа національних інформаційних продуктів? Це питання аргументовано обговорював відомий публіцист С. Грабовський, роблячи досить різкий висновок: «цю базу знань, створену українцями для себе і для всіх, хтось прагне перетворити на інструмент антиукраїнської боротьби, вживлюючи у тіло змістовних статей відверту дезінформацію. Тож, вітаючи творців проекту з успіхом, хочу привернути їхню увагу до того, що цей успіх високо оцінили й вельми професійні інтернетники в цивільному. Що ж, на війні – як на війні»²¹.

Про небезпеку поширення неправдивих і навіть фальсифікованих відомостей через Вікіпедію говорить інший факт, що обійшов світові ЗМІ: ірландський студент з легкістю ввів до статті про французького композитора Моріса Жарра вигаданий вислів останнього; підхоплений ЗМІ, він облетів практично весь світ. Сам автор розиграшу був шокований таким результатом. «Я не чекав, що жаргт зайде так далеко. Я думав, псевдоцитата з'явиться в блогах, на сайтах, але у великих друкованих виданнях?!»²².

Водночас Вікіпедія залишається *позаакадемічним* проектом у тому сенсі, що не є включеною до сфери наукових інтересів вчених-гуманітаріїв. Єдина публічна офіційна спроба заохотити науковців до співпраці з Вікіпедією була здійснена 2010 р., коли міністр освіти та науки І. Вакарчук звернувся до академічної спільноти України із закликом «написати для Вікіпедії бодай 2–3 статті з Вашого напрямку». Характерно, що у зверненні наголошувалося: створення «повноцінної української складової» згаданого всесвітнього інформаційно-довідкового ресурсу «сприятиме формуванню й утвердженню сучасної української наукової та фахової термінології»²³. Неважко передбачити, наскільки дієвими виявилися подібні заклики. Зрозуміло, що хоч формування українського сегменту Вікіпедії і є завданням загальнонаціонального значення, воно залишається у сфері громадянських обов'язків вчених і не підлягає жодному регулюванню.

На базі і за зразком Вікіпедії почали створюватися інші аналогічні електронні енциклопедичні проекти. Посилаючись на побоювання агресивної комерційної реклами та відсутність контролю у відчутному англоцентризмі Вікіпедії, користувачі іспанської Вікіпедії в лютому 2002 р. відокремились від Вікіпедії та створили *Enciclopedia Libre*²⁴. Також було розпочато багато інших проектів вікі-енциклопедій, які дещо відрізняються за своєю філософією від редакційної моделі Вікіпедії. *Wikinfo* не вимагає нейтральної точки зору і дозволяє оригінальні дослідження. Нові проекти на зразок Вікіпедії – *Citizendium*, *Scholarpedia*, *Conservapedia*, а також Google's *Knol*, у якому статті носять більш творчий характер, – було розпочато у відповідь на відчутні обмеження Вікіпедії (такими називають передусім політику щодо рецензування оригінальних досліджень, комерційну рекламу). Отже, феномен Вікіпедії як першої універсальної відкритої он-лайнної енциклопедії свідчить як про позитивні надбання, так і про істотні проблеми згаданого довідково-інформаційного мережевого ресурсу, зокрема, в його соціогуманітарному аспекті, і потребує окремого аналізу.

Як приклад тематичної квазіенциклопедії можна назвати «Квазіенциклопедію ОУН-УПА» – довідник про учасників Українських визвольних змагань після Першої світової війни. Він є електронною версією книги Б.В. Тригука²⁵. Сам автор відзначає, що відомості збиралися з різних джерел, носять випадковий, хаотичний характер, містять незначну кількість гасел (понад тисячу станом на 2001 р.; загалом понад 5 тис.). У багатьох моментах цей ресурс також виглядає дещо застарілим.

Нарешті, як основну рису сучасної Інтернет-енциклопедистики варто відзначити відсутність власних мережевих проектів з оприлюднення інформаційно-довідкової бази сучасних знань. Адже навіть і Вікіпедія (попри свою очевидну зовнішню форму онлайнної публікації) як вихідний матеріал має гасла традиційних енциклопедій, і лише частина її ресурсів створена спеціально для цього проекту.

Утім, таку картину спостерігаємо не лише в українському сегменті Інтернету – Уанеті, але й в інформаційному просторі найближчих сусідів. Вони також не квапляться з публікацією енциклопедичних та інших довідкових ресурсів, створених академічними установами. У цілому їм властиві ті самі ознаки, що і в Україні. Разом з тим, самий розвиток електронної енциклопедистики там виглядає значно швидшим, а енциклопедичний сегмент національних мереж Інтернету – значно масштабнішим.

У Рунеті активно функціонують популярні тематичні мережеві енциклопедії. Важливе місце серед них посідає гіперпроект «Большой русский биографический словарь» (80 тис. гасел), який є приватною ініціативою. Цей унікальний проект акумулює авторитетні російські дореволюційні біографічні довідники: Енциклопедичний словник братів Гранат, Енциклопедичний словник Брокгауза й Єфрона, 25-томний Російський біографічний словник Половцева. Автори проекту передбачають у перспективі збагатити його мультимедійними матеріалами й розмішувати там, окрім текстових статей, портрети, звукову та відеоінформацію, упорядкувати ресурс повноформатним рубрикатором, часовою шкалою, повнотекстовою пошуковою системою, додатковими лінгвістичними механізмами, системою адаптивних та контекстних посилань, зображенням оригіналів статей, надати користувачам зручний механізм доступу до них просто з тексту²⁶.

Російські енциклопедичні видання також надзвичайно енергійно «про-суваються» на цифровому інтелектуальному ринку, причому, передусім – анонімними інформаційними ресурсами. Так, портал «Академик.ру» інтегрує ресурси понад 100 видань енциклопедій та словників, які побачили світ в друкованому вигляді²⁷. «Національна енциклопедична служба» (проект В. Коркія) лише в історичному розділі представляє 76 енциклопедій і спеціальних довідників; сукупний його ресурс складає 70 тис. гасел. Згаданий консолідований електронний ресурс має власну пошукову систему («машина пошуку») з досконалим інструментарієм, у тому числі спеціальний «Біблійний пошук», «Пушкінський пошук», «Енциклопедія псевдонімів», «Фізіономії російського Інтернету» тощо²⁸. Серед іншого тут присутня навіть електронна версія французької Енциклопедії мовою оригіналу. Серед інших опублікованих в Інтернеті сучасних інформаційно-довідкових ресурсів можна назвати Велику російську енциклопедію («Большая российская энциклопедия»)²⁹, Сучасну енциклопедію («Современная энциклопедия»)³⁰ тощо. Потужний сукупний онлайн-масив зазначених інформаційно-довідкових ресурсів (включно з російською Вікіпедією) з акцентованою державною або етнічною приналежністю персоналій, наукових та культурних здобутків, писемної та історичної спадщини, маркованих триколомом, за умов незначної питомої ваги національних аналогів засвідчує безпорадність вітчизняної мережевої енциклопедистики перед «енциклопедичною експансією» Рунету.

Показово, що у білоруському сегменті Інтернету не виявлено жодного національного енциклопедичного видання, що аж ніяк не відповідає без

сумніву значним досягненням новітньої білоруської енциклопедистики (варто згадати лише видані у 1990-х – 2000-х рр. 18-томну Білоруську енциклопедію, 3-томну Енциклопедію великого князівства Литовського, 6-томну у 7-ми книгах Енциклопедію історії Білорусі).

Звертаючись до здобутків мережевої академічної енциклопедистики найближчих західних сусідів, доводиться також констатувати невтішну картину. Так, Польський біографічний словник («Polski Słownik Biograficzny») – дітище Інституту історії Польщі Польської академії наук, що створюється з 1935 р. (30 тис. гасел), – у 2005 р. був заявлений до он-лайнової публікації недержавним ресурсом, але так і не з'явився в Мережі. Відтак, в Інтернеті і досі функціонує лише словник згаданого інформаційно-довідкового ресурсу³¹.

Цікавий проект здійснений у іншого західного сусіда. Угорська академія наук упродовж 30 років створювала Угорський біографічний словник (20 тис. біографій осіб, які залишили позитивний або негативний слід в історії країни). Друковане 4-томне видання побачило світ 1994 р. Для електронної публікації словника (спочатку на CD-ROM) деякі статті були уточнені. Нині він оприлюднений в Інтернеті, має сучасні пошукові системи і функціонує за підтримки Угорської національної електронної бібліотеки³².

На завершення зазначимо, що загалом українська енциклопедистика (включно з енциклопедичними словниками) нараховує понад 110 назв видань, з яких бл. 30-ти побачили світ за радянської доби, а понад 80 позицій – після 1991 р. Більшість із публікацій доби незалежності (бл. 60 назв) оприлюднено в Мережі, причому, не самими видавцями; переважно – приватними ресурсами. Виняток становлять університетські енциклопедичні публікації, розміщені на сайтах відповідних установ (Довідник з історії України, Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Енциклопедія козацтва, див. Додаток, І.2, ІІ.5, ІІ.7), а також Інститут історії України – єдина академічна установа, що не лише продукує, але й сама виставляє у Мережі енциклопедичний продукт.

Із 53-х українських енциклопедичних публікацій, розміщених у Мережі, 32 являють собою онлайнові «клони» книжкових видань у форматах pdf або DjVu; лише два десятки є спеціальними мережевими енциклопедичними проектами (порівн. розділи I і II Додатку).

Парадоксально, але серед українських мережових енциклопедичних публікацій *немає жодного комерційного ресурсу*, який би обмежував або принаймні адміністрував доступ до змісту довідників. Важко віднайти прагматичні мотиви, з яких власники і адміністратори веб-ресурсів виставляють у вільний і безкоштовний доступ енциклопедичні видання (виконуючи для цього певний обсяг роботи з підготовки електронної версії багатотомників), – адже більшість сайтів, про які йдеться, позбавлені рекламних банерів, відтак їхні власники нічого, окрім витрат, не мають від свого безкорисливого «бізнесу» в Інтернеті. Очевидно, рушійною силою їхнього ентузіазму слід таки визнати бажання поширювати Знання.

Якими вбачаються нам перспективи розвитку наукової енциклопедистики у вітчизняному Інтернет-просторі? Передусім, цілком очевидно, що академічним установам варто подбати про належну презентацію у Мережі створюваних ними енциклопедичних видань. Краще це зробити самим, аніж згодом побачити їх в Інтернеті на чужому сайті.

Нагальною видається потреба у встановленні ділових контактів між авторами енциклопедичного інтелектуального продукту (якщо вже вони самі не можуть розмістити його у Мережі) й власниками/адміністраторами відповідних сайтів і порталів, насамперед Вікіпедії. Обидві сторони зацікавлені в презентації модерного інтелектуального продукту, який вочевидь відсутній і в УРЕ, і, тим більше, у Словнику Брокгауза й Єфрона. Це стане запорукою плідної співпраці. Як приклад можна згадати дозвіл, що його нещодавно надав Інститут історії України НАН України фундації «Вікімедія Україна» на поширення матеріалів, розміщених на його сайті. Взаємні зобов'язання у цій справі регулюються ліцензією CC BY SA³³.

Залучення сучасного технологічного інструментарію для створення спеціальних мережових енциклопедичних продуктів (інформаційних систем з пошуковими інструментами, мультимедійним контентом тощо), які б не були цифровими «клонами» традиційних енциклопедичних видань, дозволить максимально використати можливості Інтернету (а для поширення наукового Знання вони справді є безмежними).

1. Киньябулатов А.У. Энциклопедистика: прошлое и настоящее // Вестник ВЭГУ. – 2007. – № 31/32. – С. 218–224.

2. Там само. – С. 220.

3. Енциклопедія історії України, тт. 1–9. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?l=EHUs>

4. Довідник з історії України у 3-х тт. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://history.franko.lviv.ua/dovidnyk.htm>. Текстуально ресурс є «клоном» 2-го видання: Довідник з історії України / За загальною редакцією І. Підкови, Р. Шуста. – Київ: Генеза, 2001.

5. Юридична енциклопедія. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/legal/>

6. Юридична енциклопедія. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/330/43/>

7. Економічна енциклопедія. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/174/37/>

8. Рубрикон – река информации. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://www.rubricon.com/bse_1.asp

9. Енциклопедія сучасної України. 7 том. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/statti_esu.php

10. Інститут енциклопедичних досліджень. Головна сторінка. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://encyclopedia.kiev.ua/index.php>

11. Енциклопедія Українознавства. в 10 тт. / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989. – 4016 с.; сім томів в оцифрованому вигляді див.: Енциклопедія Українознавства. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/?s=%D0%95%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0>
12. Енциклопедія Українознавства. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://horyzont.narod.ru/slownyk_4.htm
13. Українська радянська енциклопедія. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/ure/>
14. Энциклопедический словарь. – СПб.: Изд. Об-во Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона, 1890–1907. – Тт. 1–82, доп. Тт. 1–4.
15. Большая советская энциклопедия. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/>. Дана електронна публікація має досить зручну навігацію – за галузями знань та абеткою гасел, а також за ілюстраціями.
16. Internet Encyclopedia of Ukraine – Енциклопедія України в Інтернеті. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://encyclopediaofukraine.com>
17. Українська Інтернет-енциклопедія. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://www.uapedia.com.ua/?page_id=2
18. Качура О., Рибачук Ю. Википедия изменит классическую науку: [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://world.comments.ua/2011/04/09/244757/wikipediya-izmenit-klassicheskuyu.html>
19. Археографія: [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%85%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F>
20. Там само: [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96_%D1%89%D0%BE_%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D1%83%D1%82%D1%82%D1%83%D1%82%D0%B8_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B8&pagefrom=%D0%A1%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%81
21. Грабовський С. Українська Вікіпедія як антиукраїнський інструмент. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/04/13/4932965/>
22. 22-річний ірландський студент обдурив весь світ за допомогою електронної онлайн-енциклопедії Wikipedia. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://tsn.ua/nauka_it/wikipediya-poshila-v-durni-naibilshi-svitovi-zmi.html
23. Звернення міністра освіти і науки І. Вакарчука до академічної спільноти України від 09.03.2010. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/0/04/Zvernennya_ministr_wikipedia.pdf
24. Enciclopedia Libre Universal en Español. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://enciclopedia.us.es/index.php/Enciclopedia_Libre_Universal_en_Espa%C3%B1ol
25. Оригінал знаходився на сайті Бібліотеки української літератури в Москві: Квазіенциклопедія ОУН-УПА: [Електр. ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.is.svitonline.com/librukr/kwens/main.html>; копія – ОУН-УПА. Енциклопедія. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://oun-upa.org.ua/encyclopaedia/>

26. Гиперпроект «Большой русский биографический словарь». [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.museum.ru/1812/Persons/Brokhause/brbs1.htm>; а також: <http://www.rulex.ru/brbs1.htm>

27. Академік. Словари и энциклопедии на Академике. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/>

28. Encyclica. Энциклопедия энциклопедий. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://encyclica.narod.ru/index.htm>

29. Мир энциклопедий. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.encyclopedia.ru>

30. Академик. Словари и энциклопедии на Академике. Современная энциклопедия [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/contents.nsf/enc1p/>

31. Polski Słownik Biograficzny: Wykaz opublikowanych haseł // Polski Słownik Biograficzny. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psb.pan.krakow.pl/>

32. Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/>

33. Інститут історії України Національної академії наук України. Новини 2012-09-19. [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?news=5016>

Додаток

УКРАЇНСЬКІ ЕЛЕКТРОННІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ДОВІДНИКИ: МАТЕРІАЛИ ДО РЕЄСТРУ

I. Електронні версії друкованих видань, розміщені в Мережі

I.1. Гірничий енциклопедичний словник (2001–2004)
<http://www.teberia.pl/encyklopedia.php?a=EncyMore&EncyId=5>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.2. Довідник з історії України (1993–1999)
<http://history.franko.lviv.ua/dovidnyk.htm>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.3. Енциклопедичний словник-довідник з туризму (2006)
<http://leksika.com.ua/turizm/>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.4. Енциклопедія історії України (2003–)
<http://history.org.ua/new.php?encyclop>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.5. Енциклопедія Львова: перелік гасел (А–М)
http://litopys.lviv.ua/katalog/lviv_perelik.html

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.6. Енциклопедія НТШ (попередній перелік гасел, 2007)

<http://www.ntsh.org/hasla>

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.7. Енциклопедія політичної думки (2000)

*<http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/politics> (останній перегляд: 12.2011)

<http://slovopedia.org.ua/40/53392-0.html> (останній перегляд: 18.02.2013)

I.8. Енциклопедія трипільської цивілізації (2004)

http://history.org.ua/?searchByPart=Енциклопедія%20Трипільської%20цивілізації%20&bib_nazva&general

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.9. Енциклопедія українознавства (1954–1989)

http://horyzont.narod.ru/slownyk_4.htm (перелік гасел)

<http://diasporiana.org.ua/category/slovniki-dovidniki/> (повнотекстова версія)

<http://www.history.org.ua/?litera&id=8396&navStart=11> (повнотекстова версія)

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.10. Звід пам'яток історії та культури України (1999–2011)

<http://www.history.org.ua/?litera&id=5681>

I.11. Ілюстрована енциклопедія історії України (2004)

<http://history.org.ua/new.php?litera&kat=3&id=6347>

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.12. Малий словник історії України (1997)

*<http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/history> (останній перегляд: 12.2011)

<http://www.history.org.ua/?litera&kat=3&id=7471>

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.13. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. – Т. 1: Україна (2006)

<http://history.org.ua/new.php?litera&kat=3&id=5060>

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.14. Музыкальный энциклопедический словарь (1990)

<http://www.music-dic.ru/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

I.15. Острозька академія: Енциклопедичне видання (2008)

http://www.oa.edu.ua/ua/important/akademija_encyklopedija

(останній перегляд: 18.02.2013)

* Тут і далі астериском позначено ресурси, які станом на лютий 2013 р. були недоступними у Мережі.

I.17. *Поп Иван*. Энциклопедия Подкарпатской Руси (2001)
<http://history.org.ua/new.php?litera&kat=3&id=7081>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.18. Радянська енциклопедія історії України (1969–1972)
http://www.history.org.ua/?discussion&nazva=_reiu_
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.19. Словник античної міфології (1985)
<http://litopys.org.ua/slovmith/slov.htm>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.20. Україна в міжнародних відносинах: Енциклопедичний словник-довідник (2009–2012)
http://history.org.ua/index.php?urlcrnt=ucr_mv/en_dov.php
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.30. Українська радянська енциклопедія (1974–1985)
<http://leksika.com.ua/ure/>
(останній перегляд: 18.02.2013)

I.31. Українські історики: Біобібліографічний довідник (1998–2010)
http://www.history.org.ua/?discussion&nazva=_uahis_
(останній перегляд: 18.02.2013)

*I.32. Універсальний словник-енциклопедія (*UCE*) (1999; 2001; 2003; 2006)
<http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/use> (останній перегляд: 12.2011)

II. Спеціальні мережеві ресурси

II.1. Вікіпедія – Вільна енциклопедія
http://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_сторінка
(останній перегляд: 18.02.2013)

II.2. Дрогопедія (Дро-Е) – Перша Дрогобицька електронна енциклопедія
<http://dro-e.blogspot.com/> (останній перегляд: 18.02.2013)
Прим. адміністратора сайту: «На локальному рівні є альтернативою «Вікіпедії»».

II.3. Економічна енциклопедія
<http://cyclop.com.ua/content/view/174/37/>
<http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/index.html>
(останній перегляд: 18.02.2013)

II.4. Енциклопедія історії України (2003–)
<http://history.org.ua/new.php?encyclo>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.5. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка

http://wiki.univ.kiev.ua/index.php?title=Головна_сторінка

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.6. Енциклопедія пам'яток

<http://www.encyclosights.com/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.7. Енциклопедія українського козацтва

<http://web.znu.edu.ua/euk/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

*П.8. Енциклопедія української літератури:

<http://www.proza.com.ua/enc/>

(останній перегляд: 12.2011)

П.9. История университета в биографиях и портретах: Электронная энциклопедия (Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського)

<http://www.abris.crimea.ua/index.php?v=4&tek=370&par=4>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.10. Internet Encyclopedia of Ukraine

<http://encyclopediaofukraine.com>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.11. Кам'янець і Кам'янецьчина: Матеріали для регіонального енциклопедичного словника

http://www.tovtry.km.ua/ua/history/book/kamjanechyna_a_ja.html

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.12. Квазі-енциклопедія ОУН-УПА

<http://oun-upa.org.ua/encyclopaedia/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.13. Николаевская область:

Электронная историческая энциклопедия

<http://history.mk.ua/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.14. Словники України он-лайн (Український лінгвістичний портал)

<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.15. Українська Інтернет-енциклопедія

<http://www.uapedia.com.ua/>

– *Геннадій Боряк, Георгій Папакін. Відкриті енциклопедичні гуманітарні ресурси*

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.16. Українці в Сполученому Королівстві: Інтернет-енциклопедія

<http://www.ukrainiansintheuk.info/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.17. Фармацевтична енциклопедія

<http://www.pharmacyclopedica.com.ua/article/3369/ioniti>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.18. Хохлопедія (Українська Енциклопедія)

<http://hohlopedia.org.ua/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.19. Шевченківська енциклопедія

<http://www.shevchcycl.kiev.ua/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

Ресурс містить застарілі зразки статей до попередньої (чотиритомної) версії Шевченківської енциклопедії.

П.20. Юридична енциклопедія (1998)

<http://cyclop.com.ua/content/view/330/43/>

(останній перегляд: 18.02.2013)

П.21. WWW-Енциклопедія Києва

http://wek.kiev.ua/uk/Головна_сторінка

(останній перегляд: 18.02.2013)

III. Видання на електронних носіях

III.1. Київ: Історична енциклопедія. Видання на компакт-дисках. – [Диск 1:] 3 найдавніших часів до 1917 р.; [Диск 2:] 1917–2000. – К.: 3 Media, 2000.

III.2. Україна 13–18 ст.: Енциклопедичний бібліографічний довідник. Видання на компакт-дисках. – К., 2007.

III.3. Храми Києва: Енциклопедія. Видання на компакт-диску. – К.: 3 Media, 2001.